

Folyamatosság, törések és változások a magyar–török kapcsolatok százéves történetében. 2013: egy korszakváltás kezdete

*Continuity, Breaks, and Changes in Hundred-Year-Old History of Hungarian–Turkish Relations.
2013: the Beginning of a Change of Era*

Hóvári János

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2023.2.1

Összefoglaló: Sajátos magyar vonatkozását adja a Török Köztársaság idei centenáriumának, hogy az újonnan létrejött állam az első – máig érvényben lévő – nemzetközi szerződését, a magyar–török barátsági szerződést szintén abban az évben írta alá. Az a dokumentum lett az alapja a Budapest és Ankara közötti gazdasági kapcsolatok fejlesztését elősegítő későbbi megállapodásoknak. A diplomáciai kapcsolataik a két világháború közötti aranykor után is aktívak maradtak. A hidegháború idején a viszonyt a bizalmatlanság jellemezte, ám 1967-ben a kapcsolatok nagykövetségi szintre emeléséről döntöttek. Azt követően elsősorban az oktatási és kulturális együttműködés, valamint a külkereskedelem növekedett. Később a magas szintű kölcsönös látogatások is megkezdődtek. A magyar vezetők mindig kifejezték a Törökország EU-tagsága melletti kiállásukat. 2013-ban pedig korszakváltás kezdődött a magyar–török kapcsolatok történetében.

Kulcsszavak: Magyarország, Törökország, barátsági szerződés, diplomáciai kapcsolatok

Abstract: *There is a special Hungarian aspect of the centenary of the Republic of Turkey, because the newly established state signed its first international treaty, the Hungarian–Turkish Friendship Agreement, which is still is valid, in that very year. The document became the basis for subsequent agreements promoting the development of economic relations between Budapest and Ankara. Their diplomatic relations remained active even after the golden age between the two world wars. During the Cold War, the relationship was characterized by mistrust, but in 1967, the parties decided to raise the relations to ambassadorial level. After that, mainly educational and cultural cooperation as well as foreign trade increased. Later the high-level mutual visits also began. Hungarian leaders have always expressed their support for Turkey’s EU membership. And in 2013, a change of era began in the history of Hungarian–Turkish relations.*

Keywords: Hungary, Turkey, friendship agreement, diplomatic relations

Bevezetés

Ha egy egész évszázad vonatkozásában vizsgálunk egyes államközi kapcsolatokat, ritkán találunk folytonosságot – sokszor még szomszédos államok esetében is. A nemzetközi politikai élet állandó mozgása vagy épp csak a dinamizmusa, a háborúk, a rendszer-, érdek- és értékérvényesítési változások rendre átmetszik a folytonosság vonalát. A magyar–török relációban azonban felfedezhetjük a magánvalósága szerinti folyamatosságot, s abban egy olyan szálát, amely a magyar és a török diplomáciai kapcsolatokat egy rendszerben tartotta. Ennek következtében a változások, a törések, az elengedések és az ismételt nekirugaszkodások egy olyan ívet rajzoltak meg, amely magán hordozta a kifutás lehetőségét – de ehhez a tartalmának, a nemzetközi összefüggésrendszerének, az idejének és az építő személyközi vonatkozásainak is meg kellett teremtenie. Mindez 2013-ban állt össze, s azóta is épül és bővül, jelentős regionális kihatásokkal.

A magyar–török külpolitikai kapcsolatok száz évében állandóságot jelentett és jelent az is, hogy a nemzetközi diplomácia erői – amelyekre Budapesten és Ankarában egyaránt figyelni kellett – mindig is befolyásolták vagy meghatározták azokat, akár építően, akár rombolóan. Eközben egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a két külpolitika nemzeti érdekérvényesítési lehetőségei vagy lehetetlenségei egymástól nagyon eltérő földrajzi terekben és eltérő méretek között zajlanak. A világformáló nemzetközi erők más és más oldalakra is sodorhatták a két külpolitikát, s néha drámai változásokat is eredményeztek. De Budapest és Ankara mindig talált diplomáciai kiskapukat. A rendszerváltozás 1990-ben nagy lehetőséget hordozott, de annak kibontása – a magyar–török kapcsolatoknak az 1920–1930-as évek aranykorához való visszatérésére, illetve meghaladására való budapesti törekvés, s annak ankarai ellenjegyzése – 2013-ban vette kezdetét: akkorra teremtődtek meg annak az objektív és a szubjektív feltételei egyaránt.

Természetesen a fentiek figyelembe vételével a magyar–török diplomáciai száz évnek több olvasata és üzenete is lehet a magyar, a török, a regionális vagy a nemzetközi diplomáciatörténetben és annak értelmezésében. Az azonban megkérdőjelezhetetlen, hogy az egy évszázad alatt a magyarságnak a lengyelek mellett a törökök voltak a leghűségesebb diplomáciai és politikai barátai: segítették egymást a bajban, tiszteltük egymást még a legnehezebb időkben is – akkor is, amikor a világhelyzet több évtizedre ellenséges oldalra vetett bennünket. Úgy vélem, ez nem csupán egyes, a magyar–török barátság mellett elkötelezett befolyásos személyeknek köszönhető, hanem rendszerszinten is benne van az egymásról való kölcsönös gondolkozásban, a kölcsönös ország- és nemzetimázs képekben és az azokhoz kapcsolódó politikai és intellektuális reflexekben.¹

2013. február 4–5-én Recep Tayyip Erdoğan miniszterelnök Budapesten tett hivatalos látogatást, amelyet Orbán Viktor miniszterelnök december 17–18-án

viszonzott.² Az utóbbi során tartották a Magas Szintű Stratégiai Együttműködési Tanács első ülését, s kezdődött meg a kétoldalú kapcsolatok új alapokra helyezése. Az ankarai látogatás főnapja december 18-a volt: a magyar–török barátsági szerződés 90. évfordulója.³ Ez a nap egyébként a Török Köztársaság diplomácia-történetében is fontos dátum, mert a nem sokkal korábban, 1923. október 29-én kikiáltott köztársaság diplomáciájának isztambuli képviselője, Adnan Abdülhak Adivar (1882–1955) és Nemeskéri-Kiss Sándor (1884–1958) szófiai ügyvivő akkor írta alá az új köztársaság első, a nemzetközi joghoz is szervesen igazodó szerződését. E sorok írója jól tudja, hogy nem a múlt irányítja a jelent, ahogy a jövőt sem, de a hagyománynak vagy az emlékezetkultúrának mindig jut benne szerep, amely látszólag néha csupán szimbolikus, valójában azonban mégis mélységet és komolyságot biztosít egy-egy fontos diplomáciai eseménynek. Ilyen évforduló lesz 2023. december 18-a is, amikor Budapesten és Ankarában arra az egykori dokumentumra fogunk emlékezni. Az esemény nyilvánvalóan részét képezi majd a Török Köztársaság 2023. október 29-ét megelőző és követő centenáriumi ünnepeinek. Az első világháború utáni területi átrendeződések során a „három tenger” nagy térségében két olyan erős állam jött létre, amely máig meghatározó partnere Magyarországnak: Lengyelország 1918. november 11-én, s Törökország 1923. október 29-én.⁴ Egyikkel sem vagyunk határosak, a kapcsolataink mégis erősebbek, mint néhány velünk szomszédos állammal.

A folyamatosság talapzata: az 1923. évi magyar–török barátsági szerződés

Sajátos keretet ad a Török Köztársaság centenáriumának, de az azzal összefüggő magyar–török emlékezetnek is, hogy az új köztársaság az első nemzetközi szerződését, a magyar–török barátsági szerződést (*Türkiye ile Macaristan arasında münakit Muhadenet Muahedenamesi*) 1923. december 18-án írták alá Isztambulban az érintett országok felhatalmazott képviselői.⁵ A dokumentum egyben a nemzetközi jog két „új” szuverén államának (az Ausztriától különvált és megcsonkított Magyar Királyságnak és az Oszmán Birodalom egyes területeiből létrejött Török Köztársaságnak) a kölcsönös elismerésről szóló, máig érvényben lévő szerződése is, amely néhány hónapon belül 100 éves lesz. Ez a megállapodás nemcsak azért fontos, mert az államközi kapcsolatok kezdetének a máig hivatkozható eszköze, hanem azért is, mert egyúttal egy olyan barátsági szerződés, amely még a hidegháború kemény éveiben is érvényben volt – még ha nem is beszéltek róla –, ugyanis a azt soha senki nem mondta fel.⁶ A szerződést először a Török Nagy Nemzetgyűlés ratifikálta 1924. március 13-án, a Magyar Országgyűlés pedig 1924. május 21-én. Időközben, május 11-én azonban jegyzékváltás útján megállapodás született a diplomáciai kapcsolatok kölcsönös felvételéről, ezért attól a naptól számítjuk azok kezdetét.⁷

A barátsági szerződés (*traité d'amitié*) a 18. század óta a nemzetközi diplomácia általános eszköze. A frissen alakult Török Köztársaság is azok aláírásával vette fel a diplomáciai kapcsolatot az egyes államokkal⁸ – mint arról már szó volt, az elsők között a Magyar Királysággal. Varsó és Ankara barátsági szerződését viszont még a köztársaság kikiáltása előtt, 1923. július 23-án, Lausanne-ban írták alá.⁹

A magyar–török barátsági szerződés számos olyan kétoldalú megállapodásnak lett az alapja, amely a Budapest és Ankara közötti gazdasági kapcsolatok fejlesztését segítette elő. Ilyen volt a letelepedési egyezmény (1925. december 8.), a kereskedelmi egyezmény (1926. december 20.), majd az 1929. január 5-én aláírt semlegességi, békéltető eljárási és választott bírósági szerződés. Az 1920–1930-as évek kapcsolati aranykoráról nemrégiben Kövecsi-Oláh Péter és Emre Saral tett közzé egy számos magyar és török levéltári anyag feldolgozásával készült, rendkívül alapos kötetet, *Török–magyar diplomáciai kapcsolatok a két világháború között (1920–1945)* címmel.¹⁰ A klebelsbergi kultúrpolitikába illeszkedő Magyar Intézet (*Hungaroloji Enstitüsü*) – amely 1936-tól 1947-ig működött – pedig a kulturális és az oktatási kapcsolatoknak biztosított új lehetőségeket.¹¹

A Kállay Miklósnak nyújtott török menedék (1944). Kapcsolatok és törésvonalak

A második világháborús nemzetközi helyzet 1941 tavaszától szinte lehetetlenné tette a kereskedelmi szállításokat, és az addig Törökországban dolgozó magyarok közül számosan hazatértek (bár jócskán akadtak olyanok is, akik a további ott-tartózkodás mellett döntöttek).¹² A diplomáciai kapcsolatok azonban aktívak maradtak, s mindkét fél nyomasztó körülmények között kereste az új helyét a gyorsan változó nemzetközi viszonyrendszerben, gyakran egymást is segítve. A török diplomácia nemzetközi vonatkozásban is figyelemre méltó nagylelkűségről és bátorságról tett tanúbizonyságot 1944. március 20-án, amikor – az ország német megszállását követő napon – diplomáciai védelmet nyújtott a németek elől menekülő Kállay Miklós (1887–1967) miniszterelnöknek.¹³ Kállay a visszaemlékezésében így idézte fel a rezidencia kapuja átlépése utáni első szavait: „a török föld Rákóczi és Kossuth után most nekem nyújt menedéket”.¹⁴ Şevket Fuad Keçeci (1892–1965) követ nyilvánvalóan a török külügyminiszter tudtával fogadta be a magyar miniszterelnököt, aki Ankarában erről Franz von Papen törökországi német követtel is tárgyalt.¹⁵ A török diplomácia akkoriban máshol is mentett miniszterelnököt: Bogdan Filov (1883–1945) bolgár miniszterelnök 1944 szeptemberében a hazáját megszálló szovjet csapatok elől szintén a török nagykövetségre menekült – végül azonban Törökország kiadta őt a szovjeteknek, akik 1945. február 1-jén kivégezték.¹⁶

Kállay Miklósnak a török követségen való további tartózkodását a nyilas hatalomátvétel tette lehetetlenné. Kemény Gábor nyilas külügyminiszter 1944. november 18-án a hivatalába hívatta Keçecit, és közölte vele: ha másnap estig Kállay nem adja meg magát a Gestapónak, ignorálják a rezidencia diplomáciai sérthetlenségét, és a magyar miniszterelnököt erővel tartóztatják le. November 19-én Kállay Miklós elhagyta a rezidenciát, és megadta magát a németeknek.¹⁷ Később viszont a felesége is a török követséghez költözött a rózsadombi Rózsa (ma Zivatar) utcába. Kállay Helén 1945. február 7-én, a nagyköveti rezidenciát ért bombatámadásban hunyt el, az első sírhelye is ott volt. Şevket Fuad Keçeci és a követség alkalmazottai túléltek a budapesti ostromot, a szovjetek azonban 1945. április 3-án egy különvonattal a misszió egész személyzetét kiutasították az országból, és Ankarába küldték. A török követség csak 1946-ban nyílt meg ismét Budapesten.¹⁸

A néhai Kállay Miklós magyar–török emlékezetét a fia, Kállay Kristóf (1916–2006), Hazai György akadémikus (1932–2016) és Ender Arat budapesti török nagykövet elevenítette fel (az utóbbi 1998 és 2002 között töltötte be a tisztséget). Kállay Kristóf a Magyar Tudományos Akadémia Tudósklubjában 2000. március 20-án emlékezett vissza édesapjának a török követségen való tartózkodására – s azt szerkesztett változatban a *Török Füzetek* is lehozta.¹⁹ Ezt követően, 2002. február 28-án került sor a Zivatar utcai (az Európa Tanács Európai Ifjúsági Központja falán lévő) emléktábla felavatására, amelyen İsmail Cem török külügyminiszter is részt vett.²⁰ Kállay Kristóf Ender Arat nagykövet szervezésében még ugyanabban az évben elutazott Isztambulba, ahol megkoszorúzta Şevket Fuad Keçeci sírját, és találkozott a családtagjaival is.

A törökországi magyar diplomácia 1944. március 19-e után szétesett. Újváry Dezső március 25-én lemondott a főkonzuli tisztségéről, de Isztambulban maradt, majd decemberben visszatért a hivatalába, s felvette a kapcsolatot a debreceni Ideiglenes Kormányval.²¹ Vörnle János ankarai követ viszont a Sztójay-, majd a Lakatos-kormányval tartotta a kapcsolatot. A háború után népbíróság elé akarták állítani, de 1946-ban Törökországból Brazíliába emigrált, és ott is halt meg.²² Magyar részről az ankarai diplomáciai kapcsolatok Fábry Pál követtanácsos kiküldésével rendeződtek, akit először 1946. szeptember 23-án fogadtak a török külügyminisztériumban.²³ A háború utáni első követ Andaházi Kasnya Béla volt, aki 1947. február 4-én adta át a megbízólevelét.²⁴

A magyar–török kapcsolatok 1946–1947-ben többé-kevésbé helyreálltak, de egyből válságos szakaszba is jutottak, mert a lemondásra kényszerített Nagy Ferenc miniszterelnöknek két közeli munkatársa – Andaházi és Fábry – is Ankarában szolgált. A nyár folyamán – 1947. július 3-án – mindketten lemondtak, s a követség több tagjával együtt Argentínába emigráltak.²⁵ A magyar misszió csak helyi alkalmazottak maradtak. Az első kommunista ankarai magyar nagykövet Gulácsy György volt, aki 1947. október 1-jén adta át a megbízólevelét.²⁶ A második világháborút követően az első török követ Budapesten Agâh Aksel volt, aki már az itteni diplomáciai szolgálata 1947. februári megkezdésekor nyugdíj előtt állt,

Fuad Köprülü külügyminiszter kérésére azonban még később is folytatta a munkát (1952 és 1955 között Belgrádban szolgált).²⁷

Magyarország és Törökország 1949. május 12-én kereskedelmi és elszámolási megállapodást írt alá, amely a gazdasági kapcsolatok fejlesztését szolgálta.²⁸ A kifutására azonban Magyarországnak a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsába (KGST) történt integrációja, továbbá a rendszerváltozással felért 1950. május 14-i első szabad törökországi választások következtében megkezdődött ottani belső átrendeződés, valamint a két ország eltérő kül- és biztonságpolitikai gravitációja következtében nem volt lehetőség.

A Szovjetunió 1947-től egyre inkább ellenségnek tekintette a Török Köztársaságot, s a moszkvai politikacsinálók a cárok szemével néztek rá.²⁹ A Sztálin halála utáni viszonylagos enyhüléssel függött össze, hogy magyar turkológus küldöttség is elutazhatott 1955-ben és 1957-ben a Török Történettudományi és Nyelvtudományi Társaság kongresszusaira.³⁰ A politikai kapcsolatokat azonban a hidegháború szelleme hatotta át, különösen a kubai rakétaválság (1962 októbere) idején.³¹ Úgy tűnt, hogy annak rendezését követően a szembenállás mérséklődni kezdett a magyar–török kapcsolatokban is. Ám az az időszak mindkét részről mégiscsak ellentmondásokkal, álságokkal és bizalmatlansággal volt teljes – miként az egy ankarai titkosszolgálati kiküldött 1957 és 1961 között írt szigorúan titkos jelentéseiből kiderül.³²

Magyar–török nekirugaszkodás (1967): követekből nagykövetek

1967 nyarán tárgyalások kezdődtek Ankara és Budapest között a diplomáciai kapcsolatok nagyköveti szintre emeléséről. Ezt a török fél kezdeményezte, s minden bizonnyal azzal is összefüggésben lehetett, hogy Veysel Rahmi Versan (1913–2005) követnek nagyköveti rangot kívántak adni, amely magasabb fizetési osztályba való besorolást is jelentett. De az is tény, hogy akkoriban Törökországnak már a világ legtöbb államával nagyköveti szintű kapcsolatai voltak – akárcsak Magyarországnak, amelynek már csak Brazíliával és Bolíviával maradt követi szinten a diplomáciai kapcsolata.³³ A háttérben azonban az is munkált, hogy a Külügyminisztérium (KÜM) – vagy maga Péter János külügyminiszter – nyitni kívánt Törökország felé. Ennek érdekében a Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány 1967. augusztus 3-án kelt 3239/1967. számú határozata megbízta a külügyminisztert, hogy egy, a magyar–török reláció nagyköveti szintre emeléséről szóló határozatot terjesszen be az Elnöki Tanácshoz. Az előterjesztés még aznap elkészült, s az a *Magyar Közlöny* 1967. augusztus 8-i számában meg is jelent. A magyar fél gyorsan el akarta az ügyet intézni, a török azonban késlekedett. A közös nyilatkozat szövegében így csak szeptember 26-án egyeztek meg, a közös közleményt pedig szeptember 28-án jelentették meg mindkét országban.³⁴ Attól a naptól kezdődően van a két ország között nagyköveti kapcsolat.

A KÜM-ben a kapcsolódó iratok mellékleteként több példányban is megtalálható volt az 1923. december 18-i szerződés, amely kimondja: „A Magas Szerződő Felek megállapodnak arra nézve, hogy a két Állam között [a] diplomáciai viszonyt a nemzetközi jog elveinek megfelelően fogják létesíteni: megegyeznek abban, hogy mindegyiküknek diplomáciai képviselői a másik állam területén a viszonzosság feltétele mellett, az általános nemzetközi közjog általános elveinek megfelelő bánásmódban fognak részesülni.”³⁵ A nemzetközi jogászok jól tudták, hogy a magyar–török diplomáciai kapcsolatokhoz és a diplomáciai képviselő megnevezésének a lehetőségéhez is ez jelenti a kezdőpontot. Így jött létre a Magyar Követség/*Légation de Hongrie* Isztambulban, amely a külföldi missziók közül az első egyikeként költözött át 1924-ben a történelmi jelentőségű Tahy László követ irányítása alatt Ankarába, az új fővárosba – de az egykori császárvárosban is megmaradt a főkonzulátus –; Budapesten pedig a *Türkiye Elçiliği/Légation de Turquie* kezdte meg a működését ugyanabban az évben.

Az 1967. szeptember 28-i bejelentés után táblákat lehetett cserélni a missziókon: Ankarában Magyar Nagykövetségre/*Embassy of Hungary*, Budapesten Török Nagykövetségre/*Embassy of Turkey*. Kutas Imre követ Budapestről nagyköveti ki nevezést kapott, aki az új megbízólevelét 1967. december 20-án adta át a török államfőnek.³⁶

Péter János külügyminiszternek az e tárgyban az Elnöki Tanácsához intézett 1967. augusztus 23-i előterjesztésében a magyar–török diplomáciai kapcsolatok kezdetéről a következőt olvashatjuk: „A török kormány a közelmúltban diplomáciai úton javaslatot tett az országaink között 1947 óta követi szinten fennálló diplomáciai kapcsolatok nagyköveti szintre emelésére.”³⁷ Az akkori KÜM Jogi Főosztályának munkatársai jól tudták, hogy a követi szintű kapcsolatok alapja az 1923. december 18-i megállapodás életbe lépése, 1924. május 11., azok kezdetét mégis 1947-hez kötötték. Feltehetőleg azért, mert Andaházi Kasnya Béla (1888–1981) követ 1947. nyári disszidálását követően³⁸ az új és megbízható követ, Gulácsy György akkor adta át a török köztársasági elnöknek a megbízólevelét.³⁹

Atlépések a törésvonalakon: a magyar–török kapcsolatok fejlesztésére irányuló kísérletek az 1970–1980-as években

Péter János 1968. július 22–27. között hivatalos látogatást tett Ankarában. A második világháborút követően ő volt az első magyar külügyminiszter, aki Törökországban járt.⁴⁰ A Varsói Szerződés csapatainak az 1968-as csehszlovákiai beavatkozása újabb feszültséghez vezetett a hidegháborúban ugyan, ez azonban nem okozott nagy törést a kapcsolatépítésben, hiszen *İhsan Sabri Çağlayangil* török külügyminiszter 1970-ben viszonzta Péter János látogatását.⁴¹ Azt követően a kapcsolatok különösen az oktatási és kulturális területen fejlődtek. 1976 májusában, a II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulója tiszteletére szervezett

törökországi eseményekhez is kapcsolódóan, Polinszky Károly oktatási miniszter utazott hivatalos látogatásra Törökországba, ahol számos együttműködési megállapodást írt alá.⁴²

Ugyanakkor a magyar–török külkereskedelem is jelentősen javult. Ezt a folyamatot csak átmenetileg akasztotta meg az 1980. szeptember 12-i ankarai katonai hatalomátvétel. 1982. november 22–25. között már Lázár György miniszterelnök tett hivatalos látogatást Törökországban. Gömbös Gyula 1933. évi látogatása óta, azaz 49 év eltelte után járt ismét magyar kormányfő Ankarában, akit a puccsisták által kinevezett tábornok-miniszterelnök, Saim Bülend Ulusu (1923–2015) fogadott.⁴³ A viszontlátogatásra 1983. június 29. és július 1. között került sor. Ulusut Kádár János, az MSZMP első titkára és Losonczi Pál, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke is fogadta.⁴⁴ A megbeszéléseken a két ország közötti gazdasági kapcsolatok kerültek előtérbe, amelyek összefüggtek a kelet-anatóliai Kangal Erőmű építésével. A kormányfők találkozásáról kiadott kommunikében a következő olvasható: „Megelégedéssel vettük tudomásul, hogy az 1982. évi legutóbbi találkozásunk óta növekedett a kétoldalú kereskedelmi forgalom. Elhatározták, hogy a kereskedelemfejlesztő tevékenység javítása céljából ösztönözni fogják illetékes intézményeik és szervezeteik együttműködését.”⁴⁵ Ez a látogatás is történelmi jelentőségű volt, mert *İsmet İnönü* miniszterelnök 1931. októberi hivatalos vizitje óta akkor járt először ismét török kormányfő Budapesten. A kapcsolatok bővítését azonban gátolta, hogy a két ország két, egymással szemben álló katonai blokknak volt a tagja.

Az Ulusu miniszterelnök látogatásáról kiadott kommuniké természetesen nem szólt arról, hogy az akkori tárgyalásokon készítették elő Kenan Evren (1917–2015) tábornok, köztársasági elnök 1986. évi budapesti hivatalos látogatását. Erre azért volt szükség, mert a puccsista tábornok azt követően látogatott Magyarországra, hogy 1983. december 13-án parlamenti választásokat tartottak Törökországban, ahol – a rendkívüli állapot hatályon kívül helyezésével – csak 1986 nyarán tértek vissza a teljes polgári kormányzáshoz. A török államfő hivatalos látogatására 1986. június 24–26. között került sor,⁴⁶ és amolyan csúcspontja volt a puccsista Törökország és a kommunista Magyarország kapcsolatainak. Ankara azért ösztönözte a kapcsolatépítést, mert az ország különböző okok – különösen a közvetlen vagy közvetett tábornoki kormányzás – miatt szűkdiplomáciai mozgástérrel rendelkezett, Budapest pedig a sajátját kívánta bővíteni.

A két törekvés így összehatalmozott, de akkor már mindkét országban új szelek fújtak. Turgut Özal miniszterelnök, aki nem utasította el a tábornokok protektorátusát, liberalizálta a török gazdaságot, s hazáját egy teljesen új gazdasági pályára állította, amelynek hamarosan meglettek a társadalmi és politikai hatásai is. Magyarországon pedig a rendszerváltás előszele kezdett érződni.

Változások a magyar–török kapcsolatokban: az 1994. évi magyar–török barátsági és együttműködési szerződés

Halit Güvener (1935–2010) budapesti török nagykövet, aki 1988. február 29. és 1990. november 24. között szolgált Budapesten,⁴⁷ közvetetten és közvetlenül is kapcsolatban állt a magyar rendszerváltó erőkkkel, s minden bizonnyal alapos jelentéseket küldött arról, mi készül Magyarországon, akárcsak később az Antall-kormány megalakulásáról.⁴⁸ A török vezetést így minden bizonnyal nem érte váratlanul az itteni rendszerváltás folyamata.

Antall József miniszterelnöknek nem volt lehetősége arra, hogy hivatalos látogatásra Törökországba utazzon. De jól ismerte a 19–20. századi török történelmet – főleg az azerbajdzsáni zsidó születésű, majd a muszlim vallásra áttért Esszad/Essad bej német nyelven írt, majd magyarra fordított munkáiból.⁴⁹ 1990. november 21-én, az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEE) párizsi csúcstalálkozóján találkozott Turgut Özal török elnökkel,⁵⁰ 1991-ben Vásáry István személyében turkológus nagykövetet küldött Ankarába, s 1992. május 18-án Süleyman Demirel török kormányfőt is vendégül látta, aki nem hivatalos látogatáson járt Budapesten.⁵¹ Kelemen András, a Külügyminisztérium politikai államtitkára 1993 áprilisában számos török külügyi vezetővel találkozott, s elmondta nekik, hogy a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése érdekében mindkét félnek többet kell tennie, s a szoros magyar–török együttműködésre tett javaslatot a délszláv válságot illetően.⁵² 1993. március 9–11-én Antall József fogadta Hikmet Çetin külügyminisztert, aki a törökországi helyzetről tájékoztatta. A találkozásaik legfőbb célja azonban a magyar–török barátsági és együttműködési szerződés parafálása volt.⁵³ A rendszerváltás miniszterelnöke és a Magyar Demokra Fórum (MDF) vezette koalíció számára ugyanis természetes volt, hogy az új magyar külpolitika felújítja az 1923. december 18-i barátsági szerződés szellemiségét. Az új szerződés aláírására azonban már az MSZP–SZDSZ-koalíció idején került sor.

1994. szeptember 5-től 7-ig az akkori török államfő, Süleyman Demirel tartózkodott hivatalos látogatás keretében Magyarországon, aki Göncz Árpád köztársasági elnökkel tárgyalt. Ez volt az első eset a két fél közös történelme során, hogy a jogaikat demokratikusan és alkotmányosan gyakorló államfőik találkoztak egymással.⁵⁴ A látogatást Szulejmán szultán születésének (1494. november 6.) 500. évfordulójához közeli dátumra időzítették; a török elnöknek, de a török társadalomnak is nagyon fontos volt, hogy az emlékévben Szulejmán nagyságához méltó ünnepséget tartsanak Szigetvárott, ahol a szultán 1566. szeptember 7-én vesztette életét. A budapesti török nagykövetség akkor már két éve dolgozott a szigetvári önkormányzattal együttműködésben azon, hogy a látogatás idejére létrejőjön a Magyar–Török Barátság Park, és ott álljon Szulejmán és Zrínyi Miklós

szobra.⁵⁵ Mivel az emlékpark és a szultán szobra megosztotta a magyar közvéleményt, Göncz Árpád nem kísérté el a török államfőt Szigetvárra. A sajtó bőven foglalkozott a látogatással, különösen annak a szigetvári vonatkozásai miatt.⁵⁶

A két elnök a barátsági és együttműködési szerződést 1994. szeptember 7-én írta alá Budapesten. A külügyminiszter a ratifikálásához szükséges határozati javaslatot 1996. február 13-án nyújtotta be,⁵⁷ s az Országgyűlés 1996. március 19-én 272 igen szavazattal, tartózkodás és ellenszavazat nélkül fogadta el azt.⁵⁸ A 23/1996. (III. 28.) OGY határozat megerősítette a szerződést, és felkérte a köztársasági elnököt az okirat kiállítására.⁵⁹ Az végül a két fél megerősítő okiratának cseréjével 1997. március 18-án lépett hatályba,⁶⁰ ám Magyarországon ki sem hirdették, és közzé sem tették.⁶¹ Törökországban viszont megtörtént mindkettő: a *Köztársasági Közlönyben (Resmî Gazete)* megtalálható annak teljes szövege – törökül, angolul és magyarul is.⁶²

A szerződés közös célként fogalmazza meg a demokrácián, a jogállamiságon és az emberi – köztük a kisebbségi – jogokon alapuló Európa kialakítását. A szövege a nemzetközi és a bilaterális együttműködés alapidokumentumaként hivatkozik az ENSZ-alapokmányra, az Európa Tanács Statútumára, a helsinki záróokmányra, a Párizsi Chartára, az emberi jogok európai egyezményére és az EBEÉ-okmányokra. A szerződés kitér az európai biztonság és stabilitás témakörére, közös fellépést sürget a fegyverzetcsökkentés és -ellenőrzés területén. A felek kifejezik az európai integráció kérdésében a szoros együttműködésre és tapasztalatcserére való szándékukat. A dokumentum a gazdasági és a kereskedelmi kapcsolatok kölcsönös erősítését és az ahhoz szükséges gazdasági, pénzügyi és jogi feltételek megteremtését hangsúlyozza, így például a kölcsönös tőkeberuházások bátorítását és védelmét. A szerződés továbbá említést tesz a katonai együttműködésről is.

Göncz Árpád 1996. október 16–18. között viszonzta a török elnök látogatását.⁶³ Ő volt az első magyar államfő, aki hivatalos látogatást tett Törökországban. Ankarán és Isztambulon kívül járt Kütahyában és Rodostóban is, a jól ismert magyar emlékezetű helyeken. Süleyman Demirel újabb látogatására nem sokat kellett várni, mert a török elnök különösen kedvelte Magyarországot: 1997. szeptember 3–4-én ismét – török köztársasági elnökként másodszor – Budapesten tartózkodott.⁶⁴ A vizitnek aktualitást adott, hogy a Gül Baba türbénél befejeződött egy restaurálási folyamat, amelyben a török részvétel meghatározó volt.⁶⁵ A látogatás fő témája azonban Süleyman Demirel pohárköszöntőjéből egyértelműen kiderült: Törökország elkötelezett támogatója volt Magyarország NATO-tagságának. (Nem sokkal korábban, az észak-atlanti szövetség július 8-i madridi csúcstalálkozóján nyitották meg hazánk számára a tagsági tárgyalásokat.)

„Törökországot fölöttébb elégedetté tette, hogy Magyarország csatlakozik a NATO-hoz. Törökország úgy tekint Magyarországra, mint az európai stabilitás és béke tényezőjére. De az a támogatás, amelyet Törökország Magyarországnak adott, nem csupán ezen a megfontoláson alapult. Törökország mindenekelőtt történelmi barátságunk okán támogatta határozottan, hogy

Magyarország az atlanti szerződésben egyenrangú és teljes tagként foglaljon helyet” – jelentette ki a török elnök a tósztyában.⁶⁶

Ezt követően még másfél évet kellett várni ahhoz, hogy tagok legyünk – Martonyi János 1999. március 12-én írta alá a csatlakozási okiratot az amerikai Independence városában.⁶⁷ Ankara és Budapest figyelme pedig olyan biztonságpolitikai kérdések felé fordult, amelyek egykoron valamennyire az Osztrák–Magyar Monarchia és az Oszmán Birodalom katonai szövetségét is átszőtték, utána pedig többnyire spekulációk maradtak, míg az 1990-es évek második felében újabb aktualitást nyertek: mindkét félnek a balkáni válságokra kellett összpontosítania.

Göncz Árpád – számos más államfővel együtt – 1998. október 28–31. között részt vett Ankarában a Török Köztársaság fennállásának 75. évfordulója alkalmából szervezett megemlékezéseken.⁶⁸ Az 1994 szeptemberében megindult elnöki látogatások sorát Mádl Ferenc 2002. október 15–18-i hivatalos vizitje zárta le.⁶⁹

A korszakváltás előszele (2000)

Orbán Viktor az első miniszterelnöksége idején 2000. május 24–27-én tett hivatalos látogatást Törökországban, amelyre a felesége is elkísérte.⁷⁰ A nagy fontosságú vizit programjának összeállításában e sorok írója is részt vett. Németh Zsolt politikai államtitkár kabinetfőnökeként a feladatom a Miniszterelnökség és Külügyminisztérium közötti egyeztetés volt. Miniszterelnök úr korábban sohasem járt Törökországban, ezért az út előtt alapos felkészítést igényelt.

Ezt már a turkológus Hazai György akadémikus elkezdte, amikor 1999-ben egyebek mellett az Andrássy Egyetem megalapításának ügyében egyeztetett vele – amelynek ő lett az alapító rektora⁷¹ –, és egy alkalommal határozottan felvetette a miniszterelnöki török látogatás szükségességét. Nemcsak a rendszerváltozás, de 1982 óta nem járt magyar kormányfő Törökországban. Mivel pedig Lázár György annak idején moszkvai „hátszéllel” tárgyalt, valójában Gömbös Gyula 1933. évi vizitje volt az utolsó szuverén magyar kormányfői látogatás. Ennek 1999-ben már 66 éve volt. Miniszterelnök úr így Hazai professzor úr szangvinikus javaslatára, valamint más szempontok, különösen a közös NATO-tagságunk és a nyugat-balkáni helyzet miatt döntött az ankarai látogatás mellett, amelynek a diplomáciai egyeztetése hamarosan meg is kezdődött. Ebben nagyon nagy szerepe volt Ender Arat budapesti török nagykövetnek, aki rengeteget tett azért, hogy a vizit megvalósuljon és sikeres legyen.⁷²

Miniszterelnök úr és kísérete Ankarán és Isztambulon kívül ellátogatott Rostóba is, amelyre a kisvárosból akkorra már nagyvárossá vált Tekirdağban nagyon készültek. A Rákóczi Múzeumban Kobzos Kiss Tamás, a 16–18. századi magyar és oszmán udvari zene mestere adott koncertet a Magyarországon tanult orvos-zenész Erdal Şalıkoğluval a miniszterelnök úr és felesége tiszteletére.⁷³

Orbán Viktor az útjára több olyan kutatót és egyetemi oktatót is meghívott, akik a magyar turkológiában jelentős eredményeket mutattak fel:

- Hazai György professzor urat, aki még török szöszedetet is készített a miniszterelnöknek;
- Fodor Pált, aki nem csupán az Oszmán Birodalom történetének a külföldön is jól ismert kutatója volt, hanem a török politikai gondolkodás rejtelmeinek is kiváló ismerője;
- Dávid Géza tanár urat, aki a miniszterelnöki tolmács volt;
- Tasnádi Edit műfordítót, aki a női tolmács szerepét töltötte be;
- Gecsényi Lajos levéltár-igazgatót, akinek az volt a feladata, hogy megtegye az isztambuli levéltári kiküldötti státuszt (ami azonban csak 2022-re sikerült);
- Hoppál Mihály professzort, akinek akkor kezdődtek a megbeszélései az egyik sámanológiai könyve megjelenéséről (amely azóta több kiadást is megért);
- F. Tóth Tibort, a *Török Füzetek* szerkesztőjét és kiadóját, a magyar–török kulturális kapcsolatok előmozdítóját.

A kormányfő tehát olyan magyar kíséretet kapott, amely segített neki megérteni a török viszonyokat, átlátni ennek a hatalmas országnak a geopolitikai súlyát, s kicsit kitekinteni a türk világ egésze felé. Még a véletlen is hozzájárult ehhez. Norman Stone, Orbán Viktor oxfordi mentora akkor már az ankarai Bilkent Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének professzora volt. Volt tanítványa a kezdeményezésére előadást tartott az egyetem diákjainak, akik közül többen később diplomaták lettek: találkozhattak Magyarország fiatal miniszterelnökével, s erre évek múlva is emlékeztek.⁷⁴ A kormányfői látogatást követően megkezdődtek Norman Stone és Orbán Viktor azon beszélgetései, amelyek Törökországot érintették, és egészen a professzor 2019. évi haláláig tartottak. Stone a Törökországgal kapcsolatos gondolatait egy kötetben is közreadta.⁷⁵

Orbán Viktor törökországi látogatása idején már jól látszottak annak a válságnak a jelei, amelyek egy hosszú politikai kurzust zártak le Törökországban. A 2002. decemberi előrehozott parlamenti választások nyertese már egy újonnan alakult formáció, az Igazság és Fejlődés Pártja (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, AKP) lett, amelynek vezetője az akkor 48 éves Recep Tayyip Erdoğan, a korábban sikeres isztambuli főpolgármester volt.

Erre utalt az is, hogy Orbán Viktor első útja idején Bülent Ecevit (1925–2006) volt a török miniszterelnök, aki veterán politikusnak számított – akkor már nygyedik alkalommal töltötte be a kormányfői posztot –, de 1999. január 11-e óta egy törekeny kormánykoalíciónak volt a vezetője.⁷⁶ Ráadásul alkalmanként komoly emlékeztetkiesései is voltak, ám a magyar kollégájával folytatott tárgyalás során minden rendben zajlott. A látogatás előtt államfőváltás történt Törökországban: Süleyman Demirel (1924–2015) mandátuma 2000 májusában lejárt. Utódja,

Ahmet Necdet Sezer (sz. 1941) 2000. május 16-án kezdte meg a hétéves elnöki időszakát. Orbán Viktor 2000 májusában így még egy olyan török vezetéssel találkozott, amelynek tagjai a praktikus, a romantikus vagy a doktrínér kemalizmust képviselték. Új szelek kezdtek azonban fújni, főleg Anatóliából, amelyek egyszerre hozták elő a meghaladottnak vélt oszmanista hagyományt, az iszlámmal keveredő nemzeti érzést és a globalista rendszerekbe való beágyazódást – azaz felérték egy rendszerváltozással – miközben az 1999. évi helsinki uniós csúcstól Törökország tagjelölt volt az EU-ban.⁷⁷ Orbán Viktor a látogatást követően tovább akarta építeni a török politikáját, és 2001 nyarán a hivatalában fogadta az ún. Törökország-szakértő csoportját.⁷⁸ A tervét azonban áthúzta, hogy csak 2002. május 27-ig maradhatott Magyarország kormányfője.

Törökország nemzetközi felemelkedése és uniós kudarcai (2002–2010)

Recep Tayyip Erdoğan egy korábbi politikai peres ügy következményei miatt csak 2003. március 14-én foglalta el a miniszterelnöki széket.⁷⁹ Rendszerszintű, lépésről lépésre történő átszervezések kezdődtek az országban, amelyeknek számos területen EU-jogharmonizációs jellegük volt. Akkor még Erdoğan is jobban hitt az ország EU-tagságában, mint két évtizeddel később. Törökország már 1963-ban az Európai Közösségek társult tagja lett, s az egymást váltó török vezetők – a katonai puccsok utáni politikai konszolidációra alapozottan – hittek a tagság elnyerésében.⁸⁰ Turgut Özal köztársasági elnök 1987-ben tagsági kérelmet nyújtott be, de azt az Európai Közösségek elutasították.⁸¹

A hidegháborút követően, illetve a balkáni válságok közepette Törökországnak új lehetőségei nyíltak az esetleges tagságra, ám azokat számos ellentmondás övezte. Az EU az első vámuniós szerződését Törökországgal kötötte – ez azóta is a Brüsszel–Ankara-kapcsolatok legsikeresebb vívmánya.⁸² Ankarában komoly politikai frusztrációt okozott, hogy hazájuk az 1997. évi luxemburgi csúcson nem került be a bővítésre kijelölt országok közé.⁸³ Azonban 1999 decemberében, elsősorban a német diplomáciának – Gerhard Schröder kancellárnak (1998–2005) és Günter Verheugen bővítési biztosnak (1999–2004) – köszönhetően Törökország tagjelölt lett.⁸⁴ Ez a folyamat vezetett el ahhoz, hogy 2004. december 18-án Amszterdamban az Európai Bizottság bejelentette, hogy a törökök megfelelnek a tagsághoz szükséges koppenhágai kritériumoknak, s 2005. október 3-án megnyitoták velük a csatlakozási tárgyalásokat.⁸⁵

Ez a felívelés azonban tiszavirág-életűnek bizonyult. Az európai álláspont módosulásának szele Berlinből és Párizsból fújt. 2005. november 22-én Angela Merkel lett Németország kancellárja, aki már nem folytatta Gerhard Schrödernek az Ankara esetleges EU-tagságát lehetővé tevő politikáját. Ugyanilyen fordulat történt Párizsban is, amikor 2007. május 16-án Nicolas Sarkozy foglalta el Jacques Chirac székét. A Ciprus kérdésében kialakult ellentét miatt 2007-től

Franciaország – Ciprussal és Görögországgal egyetemben – több tárgyalási fejezetet is blokkolt. Berlin és Párizs elutasította Törökország tagságát, helyette partnerséget ajánlottak neki. Ennek táborát is szerveztek az Európai Parlamentben: a német uniópártok (CDU/CSU) és a francia Unió egy Népi Mozgalomért (*Union pour un Mouvement Populaire*, UMP) nagy nyomást helyezett az Európai Néppártra, hogy az álláspontjukat minden tagpárt fogadja el. A Fidesz és más közép-európai pártok sohasem sorakoztak fel mögéjük, s Törökországot 2004 óta a tagságra jogosult országnak tartják.

Az EU és Törökország euforikus kapcsolatai idején, 2005. május 12–13. között tett Recep Tayyip Erdoğan, Törökország miniszterelnöke először hivatalos látogatást Magyarországon. A fő tárgyalópartnere Gyurcsány Ferenc miniszterelnök volt, de találkozott a közjogi méltóságokkal, és Szigetvárra is ellátogatott.⁸⁶ Az ellenzék vezetőjével, Orbán Viktor pártelnökkel nem folytatott megbeszélést, mivel az a török protokollban nem volt szokás. Gyurcsány Ferenc 2008. november 27–28-án járt Ankarában, hogy a Nabucco gázvezeték ügyében tárgyaljon Erdoğannal és a török közjogi méltóságokkal, valamint megerősítse Magyarországnak a Törökország EU-tagsága melletti elkötelezettségét.⁸⁷ Az ellenzéki Köztársasági Néppárt (*Cumhuriyet Halk Partisi*, CHP) vezetőivel – annak ellenére, hogy a politikai formációval a saját pártja számos nemzetközi mozgalomban együtt volt tag – nem találkozott.

Ahmet Necdet Sezer köztársasági elnök 2006. július 25–27-én tartózkodott hivatalos látogatáson hazánkban, s emlékezetes találkozója volt Sólyom László elnök úrral, aki felvetette a törökországi kurd közösség helyzetét, de egyértelműen kifejezte a magyarok Törökország EU-tagsága melletti kiállását is.⁸⁸ 2007. augusztus 28-tól Abdullah Gül, Erdoğan politikai harcostársa lett a Török Köztársaság elnöke. Vele a magyar vezetők közül elsőként Gyurcsány Ferenc miniszterelnök találkozott az ankarai vizitje idején, majd Schmitt Pál köztársasági elnök, aki 2011. november 14–17-én tett hivatalos látogatást Törökországban.⁸⁹

Korszakváltás a magyar–török kapcsolatok történetében (2013)

Amikor Orbán Viktor 2010. május 19-én újra Magyarország miniszterelnöke lett, Törökországban a politikai hangulat már teljesen más lett, mint amilyen 2000-ben volt. De a hatalmas ország gazdasági ereje megmaradt, és az Erdoğan-korszak infrastrukturális fejlesztéseinek köszönhetően az ország a történelme során először igazi egységgé állt össze, Budapestről nézve a közép-európai gazdasági térségre is hatással lévő erőközpont lett.⁹⁰ Ankara akkor már több éve ambicionálta a közép-európai államokkal való kapcsolatépítést. Egyrészt azért, mert azok közben vele szövetséges államok, NATO-tagok lettek; másrészt pedig azért, hogy az EU tagjaiként álljanak ki annak délkeleti bővítése mellett.⁹¹ Az új magyar külügyi vezetés ebben az összefüggésrendszerben kereste a magyar–török kapcsolatok fejlesztésének a lehetőségét.

E sorok írójára várt az a feladat, hogy a remélt változásnak az előkészítő nagykövete legyen. 2012. augusztus 1-jén kezdtem meg a nagyköveti szolgálatomat Ankarában, a megbízólevélem október 9-én adtam át Abdullah Gül köztársasági elnöknek.⁹²

A török fél a 2014. tavaszi választásokat követő időszakra tervezte Recep Tayyip Erdoğan budapesti hivatalos látogatását. Ez a magyar félnek nagy idővesztés lett volna, s ezzel együtt annak a dinamikus diskurzusnak/együttgondolkodásnak a megtörése, amely az elnökök és az egyes tárcák vezetői között kialakult. Amikor nagykövetségként Ankarában megtudtam, hogy Erdoğan 2013 februárjának elején Prágába utazik, hogy még találkozzon a mandátumát befejező Václav Klaus elnökkel, a török külügyminisztériumtól kértem a kormányfő budapesti kitérését. Hogy ez összejött, abban nagy szerepe volt Egemen Bağış Európa-ügyi miniszternek és Mevlüt Çavuşoğlunak, aki akkor az AKP külügyi alelnöke volt.

Recep Tayyip Erdoğan budapesti hivatalos látogatására 2013. február 4–5-én került sor.⁹³ Az volt az első személyes találkozó a két miniszterelnök között. Mindketten szinte minden területen áttörést akartak elérni a kapcsolatokban. Hamarosan megszületett a döntés, hogy az év folyamán Ankarában ismét találkoznak, s addigra az évek során bennragadt szerződéseket a bürokrácia előkészíti, hogy az aláírásuk végére megtörténhessen.

A decemberi viszontlátogatás főnapját az első barátsági szerződésünk 90. évfordulójára, 2013. december 18-ára tettük. A vizit azonban majdnem veszélybe került, mert a hivatalban lévő török kormány számos tagja és családtagjaik ellen december 17-én rendőrségi eljárás indult, amiből súlyos belpolitikai válság robbant ki.⁹⁴ Mindez azonban nem érintette a tárgyalásokat, amelyek során a 2023-as szerződés többször is szóba került, s az emléke megőrzésének a fontossága mindkét félben tudatosodott. A tárgyalások jegyzőkönyve a KKM Irattárában megtalálható, s majd eljön az ideje egyszer azok közzétételének is. Azok alapján pedig e soroknál is jobban megvilágítható lesz, hogy 2013. december 18-án valóban korszakváltás indult el a magyar–török kapcsolatok történetében.

2013-ban lejárt az 1994. szeptember 7-én kötött magyar–török barátsági és együttműködési szerződés. A benne szereplő rendelkezések miatt azt nem lehetett meghosszabbítani, hanem újat kellett kötni. Orbán Viktor ankarai látogatását követően kért Martonyi János külügyminiszter egy, a Magyarország és a Török Köztársaság közötti új barátsági és együttműködési szerződés elkészítésére szóló kormányfelhatalmazást. A miniszterelnök 22/2014. (II. 17.) határozata lehetővé tette, hogy a szövegezés folyamata elkezdődhessen,⁹⁵ az aláírására pedig 2015. március 12-én, Áder János köztársasági elnök hivatalos törökországi útján került sor,⁹⁶ és április 9-én hirdették ki.⁹⁷

Nagyon kevés olyan dokumentum létezik a nemzetközi diplomáciában, amely egy évszázad után, napjainkban is tovább él, ahogy az az Ankarában aláírt barátsági és együttműködési szerződésben olvasható: „Magyarország és Törökország, figyelembe véve a két ország közötti, mélyen gyökerező történelmi és kulturális

kapcsolatokat, valamint a szoros szövetségi viszonyt... különös tekintettel az 1923. december 18-án aláírt barátsági Szerződésre...”⁹⁸

A 2015-ös magyar–török barátsági szerződésben az 1923. évre történő visszautalás egy sajátos – 100 éves – diplomáciai, politikai, együttműködési és barátsági ívet von a két dátum közé. Valami olyasmit is mondhatnánk, hogy az elmúlt száz évben a magyar–török viszonylat eredőjét vagy végeredményét tekintve nincs változás – a zord idők töréseinek és hangsúlyváltozásainak ellenére sem. Örvendetes a kezdőpont és a végpont szellemiségének az egybeesése. Természetesen számos külpolitikai szakértő erőltettnek érezheti ezt az ívvezést. De nem kérdéses, hogy az 1923. évi szerződés Magyarország és Törökország azonos érdekeinek a demonstratív bemutatása volt egy olyan történelmi időpontban, amikor mindketten a helyüket keresték a nemzetközi diplomáciában. És annak ellenére is találat lett, hogy a két világháborúban és azokat követően Budapest és Ankara gyakran került egymástól távolodó nemzetközi erőközpontok befolyása alá. Ennek a szellemiségnek az 1994-es és a 2015-ös ismételt megfogalmazása a magyar–török diplomáciai kapcsolatrendszer folyamatosságának, illetve az arra való törekvésnek a záloga. Nélküle nem lehetne az utóbbi egy évtizedben tapasztalható korszakváltásról beszélni.⁹⁹

Jegyzetek

- 1 Ennek általános elméletéről lásd: Draaisma, Douwe: *Metaphors of Memory: A History of Ideas about the Mind* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).
- 2 *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 2013* (Budapest: Külgazdasági és Külügyminisztérium, 2015), 118., 218. o.
- 3 Saral, Emre: „Türkiye Macaristan Dostluk Antlaşması (18 Aralık 1923)” in *Halil İnalçık Armağanı III. Tarih Araştırmaları*, szerk. Özcan, Ahmet (Ankara: Doğubatı, 2016), 155–180. o.; Kövecsi-Oláh Péter és Saral, Emre: *Török–magyar diplomáciai kapcsolatok a két világháború között (1920–1945)* (Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2023), 39–48. o.
- 4 Hóvári János: „The Emergence of the Turkish Political and Military Resistance to Great Britain and Its Allies (1919)” in *Vom Nachkrieg zum Vorkrieg: Die Pariser Friedensverträge und die internationale Ordnung der Zwischenkriegszeit*, szerk. Schlie, Ulrich, Lojkó Miklós és Weber, Thomas (Baden-Baden: Nomos, 2020), 109–135. o.
- 5 Saral: „Türkiye Macaristan Dostluk Antlaşması”, 155–180. o.; Kövecsi-Oláh és Saral: *Török–magyar diplomáciai kapcsolatok*, 39–48. o.
- 6 Törökország 1945. február 23-án lépett be a szövetségesek oldalán a második világháborúba. Howard, Harry N.: „The Entry of Turkey into World War II”, *Bulleten*, 31, no. 122 (1967): 274. A Magyar Királyság kormányát 1944. december 22-től az Ideiglenes Nemzetgyűlés adta, amely 1945. május 20-án fegyverszüneti egyezményt kötött a Szovjetunióval, az Amerikai Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával. Így a török hadba lépés idején Törökország és Magyarország nem voltak ellenséges országok.
- 7 Kövecsi-Oláh és Saral: *Török–magyar diplomáciai kapcsolatok*, 48. o.
- 8 Uo., 79. o.
- 9 Dominik, Paulina D.: „Prometheist and Pashas”, *The Lausanne Project* (blog), 2021. november 12., <https://thelausanneproject.com/2021/11/12/prometheists-and-pashas/>.

- 10 Kövecsi-Oláh és Saral: *Török–magyar diplomáciai kapcsolatok*, 95. o.; Saral, Emre: *Türkiye–Macaristan İlişkileri (1920–1945)*, Basılmamış Doktora Tezi (Ankara: Hacetepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2016), 507. o.
- 11 Hóvári János: „The Way to Turkology in Budapest: Destination Ankara (1914–1943): Introduction into the Biography of Tibor Halasi-Kun (1914–1991) I.”, *Archivum Ottomanicum*, 39, (2022): 61–63; Kövecsi-Oláh és Saral: *Török–magyar diplomáciai kapcsolatok*, 170–171. o.
- 12 Duran, Alev: „İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Türkiye–Macaristan İlişkileri”, *History Studies: International Journal of History*, 12, no. 1 (2020): 171–190.
- 13 Kállay Miklós: *Magyarország miniszterelnöke voltam 1942–44, II* (Budapest: Európa, 2012), 211. o. Előző nap, 1944. március 19-én a török követ a diplomáciai védelmét a miniszterelnök feleségének, Kállay Helénnek (1914–1945) a közvetítésével ajánlotta fel. Edelsheim Gyulai Ilona: *Becsület és kötelesség 1.: 1918–1944* (Budapest: Európa, 2018), 235. o.
- 14 Kállay: *Magyarország miniszterelnöke voltam*, 211. o.
- 15 Uo., 212. o.
- 16 Crampton, Richard J.: *Bulgaria* (Oxford: Oxford University Press, 2009), 258–281. o.
- 17 Kállay: *Magyarország miniszterelnöke voltam*, 242–243. o.
- 18 Duran: „İkinci Dünya Savaşı”, 175.
- 19 „Kállay Miklós miniszterelnök befogadása a budapesti Török Nagykövetségre”, *Török Füzetek*, 8, no. 2 (2000): 1–3.
- 20 Dávid Géza: „Emléktábla-avatás az egykori török követségen Kállay Miklós befogadásának emlékére”, *Török Füzetek*, 10, no. 1 (2002): 1–3.
- 21 Flesch István: „Az újságíró archívumából: tudósítóból korszakkutató”, *Infovilág*, a letöltés ideje: 2023. július 9., <https://infovilag.hu/az-ujsgiro-archivumabol-tudositol-korszakkutato/>.
- 22 Uo.
- 23 Duran: „İkinci Dünya Savaşı”, 175.
- 24 Uo.
- 25 Andaházi Kasnya Béla 1981-ben halt meg Buenos Airesben, az egyik unokája, Federico Andahazi (1963–) neves argentin író lett. Fábry Pál (1919–2018) az Egyesült Államokba költözött, és az ottani magyar emigráció fontos személyisége lett. László Ágnes: *Egy sors, egy század: Fábry Pál élete mozaikképekben* (Budapest: Magvető, 1997).
- 26 Gajdócsi Levente és Kiss András (szerk.): „Hungarian Embassies and Other Diplomatic Missions (1945–1978)”, *Cold War History Research Center*, a letöltés ideje: 2023. július 9., http://www.coldwar.hu/finding_aids/hungary/emb_hun.html. Vö. *Kossuth Népe*, 1947. október 1.–december 31. [no. 90–165.]
- 27 Yümlü, Murat: „Agâh Aksel’in Diplomatik Kariyeri ve Belgrad Dönemine Dair Değerlendirmeler”, *History Studies: International Journal of History*, 3, no. 1 (2011): 253–272.
- 28 Duran: „İkinci Dünya Savaşı”, 178.
- 29 Tellal, Erel: „Relations with the USSR”, in *Turkish Foreign Policy, 1919–2006: Facts and Analyses with Documents*, szerk. Oran, Baskın (Salt Lake City, UT: The University of Utah Press, 2010), 298–310. o.
- 30 Hazai György: *Ellenszélben szélárnyékban: memoár* (Dunaszerdahely: Vámbéry Polgári Társulás, 2018), 49. o.
- 31 Erhan, Çağrı: „Relations with the USA and NATO, 1960–1980: Relative Autonomy”, in *Turkish Foreign Policy*, 410–412. o.
- 32 Sz. Kovács Éva: „Törökországi levelek: egy diplomata jelentései, 1957–1961”, *Betekintő*, 9, no. 4 (2015): 1–34.
- 33 „A magyar–török diplomáciai kapcsolatok nagykövetségi szintre emelése”, ET[Elnöki Tanács] előterjesztés. *KÜM Irrattára*, 1967. július 27., 4993-2/967.

- 34 A kommunikét lásd: „A közélet hírei: nagykövetségi szintre emelik a magyar–török diplomáciai kapcsolatot”, *Népszabadság*, 1967. szeptember 28., 5. o.
- 35 1924. évi XVI. törvénycikk a Török Köztársasággal Konstantinápolyban 1923. évi december hó 18. napján kötött barátsági szerződés becikkelyezéséről: 2. cikk.
- 36 „Hungarian Embassies and Other Diplomatic Missions”.
- 37 „A magyar–török diplomáciai kapcsolatok nagyköveti szintre emelése”.
- 38 Sáringer János: „Fejezetek a magyar külügyi igazgatás 1945 és 1948 közötti történetéből”, *Külügyi Szemle*, 10, no. 4 (2011): 147.
- 39 „Gulácsy követ átadta megbízólevelét a török köztársasági elnöknek”, *Kossuth Népe*, 1947. október 15., 1. o.
- 40 *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 1968* (Budapest: Kossuth, 1969), 246–248. o.
- 41 Hóvári János: „Szigetvár 2016: az emlékezés-kultúra dilemmái és elágazásai”, in *Turbék: Szulejmán szultán zarándokvárosa*, szerk. Pap Norbert (Budapest és Pécs: Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020), 584–585. o.
- 42 *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 1976* (Budapest: Kossuth, 1978), 18. o.
- 43 *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 1982* (Budapest: Külügyminisztérium, 1982), 343. o.
- 44 *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 1983* (Budapest: Külügyminisztérium, 1983), 27., 271–273. o.
- 45 Uo., 272. o.
- 46 *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 1986* (Budapest: Külügyminisztérium, 1986), 239–240. o.
- 47 Lásd a budapesti Török Nagykövetség honlapját: „Embassy History and Previous Ambassadors”, *Turkish Embassy In Budapest*, a letöltés ideje: 2023. július 11., <http://budapeste.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>.
- 48 Halit Güvener nagykövettel Hazai György professzor úrral együtt és külön-külön is rendkívül jó viszonyt ápoltunk.
- 49 Essad Bey: *Olaj: A folyékony arany regénye* (Budapest: Franklin-Társulat, é. n.); Essad bej: *A görbe kard* (Budapest, Dante, 1942). Essad bejről lásd Reiss, Tom: *The Orientalist: In Search of a Man Caught Between East and West* (London: Vintage Books, 2005).
- 50 *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 1990* (Budapest: Külügyminisztérium, 1990), 62. o.
- 51 *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 1992* (Budapest: Külügyminisztérium, 1992), 35. o.
- 52 Kelemen András: *Út a szemedben, cél a szívedben I.* (Budapest: Méry Ratio, 2023), 236–237. o.
- 53 *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 1993* (Budapest: Külügyminisztérium, 1993), 20. o.
- 54 *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 1994* (Budapest: Külügyminisztérium, 1994), 52. o.
- 55 Hóvári: „Szigetvár 2016”, 585–90. o.
- 56 Bőhm Ágnes: „Törékeny térség megszgyén: interjú Süleyman Demirel török államfővel”, *Népszabadság*, 1994. szeptember 2., 1. és 6. o.; Rosdy Tamás: „A török Napóleon: Dávid Géza az ötszáz éve született Törvényhozó Szulejmánról és a szigetvári szoboravatásról”, *Magyar Nemzet*, 1994. szeptember 7., 10. o.; Aranyi László: „Szulejmán-émlékmű Szigetváron”, *Új Magyarország*, 1994. szeptember 7., 1. és 3. o.; Szigethy András: „Török–magyar”, *Népszabadság*, 1994. szeptember 12., 3. o.; Csicsery-Rónay István: „Szulejmán szobra Szigetváron: folytatódik az amnéziára szoktatás?”, *Magyar Nemzet*, 1994. szeptember 21., 6. o.
- 57 „A Magyar Köztársaság és a Török Köztársaság között Budapesten 1994. szeptember 7-én aláírt barátsági és együttműködési szerződés megerősítéséről”, *Parlament*, a letöltés ideje: 2023. július 11., <https://www.parlament.hu/iromany/01991ir.htm>.
- 58 „A Magyar Köztársaság és a Török Köztársaság között Budapesten, 1994. szeptember 7-én aláírt barátsági és együttműködési szerződés megerősítéséről szóló országgyűlési határozati javaslat általános vitája”, *Országgyűlési Napló*, no. 158 (1996): 1503–1504.
- 59 „Az Országgyűlés 23/1996. (III. 28.) OGY határozata: A Magyar Köztársaság és a Török Köztársaság között Budapesten, 1994. szeptember 7-én aláírt barátsági és együttműködési szerződés megerősítéséről”, *Magyar Közlöny*, 1, no. 23 (1996): 1331.

- 60 „Barátsági és együttműködési szerződés a Magyar Köztársaság és a Török Köztársaság között”, *Külgügyminisztérium*, a letöltés ideje: 2023. július 11., <http://www.kulugyminiszterium.hu/szerzodes/reszletes.aspx?SzerzId=50314>.
- 61 Az ilyen állapot felvet alkotmányjogi problémákat; a nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos eljárásról szóló 2005. évi L. törvény ki is mondja, hogy minden nemzetközi szerződést ki kell hirdetni, de ez visszamenőleg nem hatályos. Blutman László: „A nemzetközi szerződések törvénybe iktatása: homokszemek a gépezetben”, *Közjogi Szemle*, 3, no. 1 (2010): 7–14.
- 62 *Resmi Gazete*, 1997. január 13., a letöltés ideje: 2023. július 11., <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22876.pdf>.
- 63 *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 1996* (Budapest: Külgügyminisztérium, 1996), 82. o.
- 64 *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 1997* (Budapest: Külgügyminisztérium, 1997), 76–77. o.
- 65 A látogatás egyik fontos kordokumentumaként lásd: *Török Füzetek*, 5, no. különszám (1997). A Gül Baba türbe felújítását végző török vállalkozók mediterrán viszonyokkal számoltak Budapesten, s a türbedomb alatti beomlott pincék felszámolásához hozzá sem kezdtek. Ezért kellett egy új felújítási folyamatot megindítani 2012/2013-ban. Ennek a magyar–török közös megvalósítása 2013. december 18-án vette kezdetét, amikor Orbán Viktor kormányfő küldöttsége az új tervvázlatot átadta Erdoğan miniszterelnök munkatársainak, s azok alapján egyeztetés kezdődött. A türbe és a hozzá tartozó létesítmények felavatásának dátuma: 2018. október 9.
- 66 „Rendkívüli kiadás Süleyman Demirel török köztársasági elnök magyarországi hivatalos látogatása alkalmából”, *Török Füzetek*, 5, no. különszám (1997): 12.
- 67 Szücs László: „Hosszú út Varsótól Independence-ig”, *Honvédelem*, a letöltés ideje: 2023. július 11., <https://honvedelem.hu/hirek/honvedelmi-miniszter/hosszu-ut-varsotol-independence-ig.html>.
- 68 *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 1998* (Budapest: Külgügyminisztérium, 1998), 76. o.
- 69 *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 2002* (Budapest: Külgügyminisztérium, 2002), 101. o.
- 70 *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 2000* (Budapest: Külgügyminisztérium, 2000), 56–57. o.
- 71 Hazai: *Ellenszélben szélárnyékban*, 202–203. o.
- 72 Ender Arat magyarországi éveinek emlékirata: Arat, Ender: *Türkiye–Macaristan Büyükelçiden Anılar* (Ankara: Luna Yayınları, 2022).
- 73 E sorok írója nem volt tagja a küldöttségnek, mert már a tel-avivi nagyköveti felkészülése fontos szakasza tartott.
- 74 Orbán Viktor miniszterelnök Ankarában elmondott beszédének szövege a Magyarországon tanult Hasan Eren professzor kitüntetéséről szóló beszámolóban olvasható. Lásd: Parlatur, Ismail: „Prof. Dr. Hasan Eren’e Macaristan cumhurbaşkanı tarafından yürek liyakat nişani verildi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* [A török nyelv és irodalom folyóirata], 2, no. 585 (2000): 309–327.
- 75 Stone, Norman: *Turkey: A Short History* (London: Thames & Hudson, 2010).
- 76 Pope, Hugh és Pope, Nicole: *Turkey Unveiled: A History of Modern Turkey* (New York, NY és London: Overlook Duckworth, 2011), 316–321. o.
- 77 Pope és Pope: *Turkey Unveiled*, 322–349. o.
- 78 Az erről készült fotó megtalálható: Hazai: *Ellenszélben szélárnyékban*, 203. o.
- 79 Pope és Pope: *Turkey Unveiled*, 322–325. o.
- 80 Kramer, Heinz: „Turkey and the European Union: A Multidimensional Relationship with Hazy Perspectives”, in *Turkey Between East And West: New Challenges for a Rising Regional Power*, szerk. Mastny, Vojtech és Nation, R. Craig (Boulder, CO és Oxford: Westview, 1996), 203–232. o.
- 81 Park, Bill: *Modern Turkey: People, State and Foreign Policy in a Globalised World* (London és New York, NY: Routledge, 2012), 46. o.
- 82 Uo., 46. o.

- 83 Uo.
- 84 Park, Bill: „Turkey’s European Union Candidacy: from Luxembourg to Helsinki – to Ankara?“, *Mediterranean Politics*, 5, no. 3 (2000): 31–53.
- 85 Pénzváltó Nikolett: *Törökország orosz rulettje: versengés és együttműködés Európa peremén* (Budapest: MCC Press, 2022), 72–73. o.
- 86 *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 2005* (Budapest: Külügyminisztérium, 2005), 59–60. o.
- 87 *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 2008* (Budapest: Külügyminisztérium, 2008), 177. o.
- 88 *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 2006* (Budapest: Külügyminisztérium, 2006), 65. o.
- 89 *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 2011* (Budapest: Külügyminisztérium, 2011), 289. o.
- 90 Hóvári János: „A 21. századi Törökország új utakon”, *Külügyi Szemle*, 12, no. 1 (2013): 3–9.
- 91 Lásd ezzel kapcsolatban: Tokatlı, Şehnaz: „European Security and Added Value of Turkey and Poland to the European Security”, in *Polish–Turkish Relations from National Security Perspective*, szerk. Dallı, Meftun (Ankara: Secretariat General of the National Security Council, 2014), 7–19. o.; Jankowski, Dominik P.: „New Challenges and Added Value of Poland and Turkey to European Security”, in *Polish–Turkish Relations*, 21–35. o. A többi állam vonatkozásában lásd: Aydintasbas, Asli: *The Discreet Charm of Hypocrisy: An EU–Turkey Power Audit* (London: European Council on Foreign Relations, 2018).
- 92 *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 2012* (Budapest: Külügyminisztérium, 2012), 443. o.
- 93 *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 2013*, 118. o.
- 94 Müller, Hendrik: *Turkey’s December 17 Process: A Timeline of the Graft Investigation and the Government’s Response* (Washington, DC: Central Asia–Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2014).
- 95 *Magyar Közlöny*, no. 22 (2014): 2402.
- 96 „Négynapos hivatalos látogatásra Törökországba érkezett Áder János”, *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu*, a letöltés ideje: 2023. július 11., <https://www.trt.net.tr/magyar/turkiye-6/2015/03/13/negynapos-hivatalos-latogatasra-torokorszagba-erkezett-ader-janos-261925>.
- 97 „85/2015. (IV. 9.) Kormányrendelet a Magyarország és a Török Köztársaság közötti barátsági és együttműködési szerződés kihirdetéséről”, *Magyar Közlöny*, no. 48 (2015): 4609.
- 98 Uo.
- 99 Itt szeretnék köszönetet mondani a tanulmány írásához nyújtott segítségért Varga Petrá-nak, Gonda Gézá-nak, Brenner Dánielnek, Kiss Csanádnak és Veress Máténak.